MUSTAFA AND MUSTAFOVA v. Bulgaria (№ 7428/17)

Обставини справи

Справа стосувалася тверджень заявників про відмову національних судів у доступі до суду. Заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 Конвенції, що національні суди визнали їхній позов про відшкодування шкоди, поданий від імені їхнього померлого батька, неприйнятним, хоча до своєї смерті він намагався отримати компенсацію у позасудовому порядку.

22 жовтня 2010 року брат заявників потрапив у дорожньо-транспортну пригоду, в результаті якої отримав серйозні травми та через декілька днів помер. У вересні 2011 року водія, який спричинив ДТП, було засуджено. Батько заявників прагнув отримати компенсацію за смерть сина. У лютому 2011 року Гарантійний фонд повідомив йому, що водій не був застрахований. Відповідно, 25 жовтня 2011 року батько звернувся до Фонду про відшкодування моральної шкоди у розмірі 100 000 болгарських левів (51 150 євро). Відповідно до статті 288 п. 9 Страхового кодексу 2005 року він був зобов'язаний звернутися до позасудової процедури отримання компенсації. 10 листопада 2011 року батько заявників помер.

28 листопада 2011 року Фонд відмовив у виплаті компенсації на тій підставі, що водій був застрахований у компанії «V.», яка й була відповідальна за сплату компенсації. 3 травня 2012 року заявники звернулися до суду з позовом до цієї компанії, а також альтернативно, якщо буде встановлено, що водій не мав дійсної страховки – до Гарантійного фонду, знову вимагаючи компенсацію в розмірі 100 000 левів за моральну шкоду, завдану їхньому батькові.

26 лютого 2013 року Софійський міський суд відхилив позов як неприйнятний на тій підставі, що заявники не мали процесуального права на його подання. Суд зазначив, що право вимагати компенсацію моральної шкоди є суто особистим, і що батько заявників сам не звертався з позовом до суду. 10 квітня 2013 року Софійський Апеляційний суд скасував це рішення та постановив, що заявники мали право підтримувати позов їхнього батька, зберігаючи заявлену суму позову, оскільки той вже подав позов про компенсацію до Гарантійного фонду, що було обов'язковим етапом.

16 червня 2014 року Софійський міський суд частково задовольнив позов заявників і зобов'язав компанію «V.» виплатити компенсацію. Він зазначив, не вдаючись у подробиці, що заявники мали право вимагати компенсацію від імені свого померлого батька. Потім він встановив, що водій, який вчинив порушення, мав чинну страховку, і що компанія «V.» відповідно несе відповідальність. Нарешті, у зв'язку із частковим відхиленням позову суд зобов'язав заявників сплатити частину витрат, понесених Гарантійним фондом та компанією «V.», на загальну суму 5 260 левів (2 690 євро).

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом

Після апеляційного оскарження, рішенням від 2 лютого 2015 року Апеляційний суд Софії скасував рішення суду нижчої інстанції та відхилив позов заявників як неприйнятний. Він зазначив, що хоча батько заявників мав право вимагати компенсацію, він сам не подав позов до суду з цього приводу, а отже, заявники не могли зробити це від його імені. Право на компенсацію припинилося з його смертю, оскільки воно було «суто особистим». Заявники могли лише продовжити судовий процес, який вже був розпочатий їхнім батьком до його смерті. Те, що батько заявників вимагав компенсації від Гарантійного фонду, було «незначним», оскільки такий запит не міг розглядатися як еквівалент позову до суду.

18 липня 2016 року Верховний касаційний суд відмовив у прийнятті до розгляду касаційної скарги заявників з питань права, які порушували лише питання, пов'язані з чинністю договору страхування водія. Касаційний суд не розглядав право заявників подавати позов від імені свого батька, зазначивши, що вони не подавали скарги з цього приводу.

Упродовж різних етапів провадження заявники наполягали, що їхній батько вже продемонстрував своє бажання отримати компенсацію, оскільки він подав відповідний запит до Гарантійного фонду. На той момент він не мав права подавати позов до суду відповідно до національного законодавства, і помер до того, як отримав повідомлення про відмову Фонду. Проте вимога про компенсацію, на їхню думку, увійшла до його майна і могла бути успадкована заявниками після його смерті.

Заявники скаржилися, що відмова в розгляді їхнього позову як неприйнятного порушило їхнє право на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

Право на справедливий судовий розгляд має тлумачитися з урахуванням принципу верховенства права, який вимагає, щоб усі учасники процесу мали ефективний судовий засіб захисту, що дозволяє їм реалізовувати свої цивільні права. Кожна особа має право на розгляд у суді або трибуналі будь-якого питання щодо її прав та обов'язків цивільного характеру. Таким чином, пункт 1 статті 6 Конвенції відображає «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу до суду, тобто право ініціювати провадження у цивільних справах (див. рішення у справі Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania, № 41720/13, § 192, 25 червня 2019 року з подальшими посиланнями).

Право на доступ до суду відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції повинно тлумачитися з урахуванням Преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права частиною спільної спадщини Договірних Держав (див. рішення у справі Grzęda v. Poland [GC], № 43572/18, § 298, 15 березня 2022 року з подальшими посиланнями).

Право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням; такі обмеження є допустимими, оскільки право на доступ до суду за своєю природою

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом

потребує регулювання з боку Держави, яка має певну свободу розсуду в цьому питанні. Водночас ці обмеження не повинні обмежувати або скорочувати доступ особи таким чином або в такій мірі, щоб була порушена сама суть права. Крім того, такі обмеження несумісні з пунктом 1 статті 6, якщо вони не переслідують законну мету або відсутня розумна пропорційність між застосованими засобами та метою, яку прагнуть досягнути (див. згадане вище рішення у справі Nicolae Virgiliu Tănase, § 195, 25 червня 2019 року; див. також згадане вище рішення у справі Grzęda, § 343, 15 березня 2022 року).

У цій справі Уряд стверджував, що обмеження прав заявників на доступ до суду відповідали законодавству та судовій практиці на той час. Дійсно, національні суди послідовно дотримувалися позиції, що спадкоємці особи, яка мала право вимагати компенсацію за моральну шкоду, не можуть самостійно порушувати позов від її імені, а можуть лише продовжити вже розпочате провадження. Питання про те, чи вимагати компенсацію, належить до особистої сфери відповідної особи, і не могло бути вирішене її спадкоємцями. У справі заявників такий підхід призвів до відхилення їхнього позову як неприйнятного.

Суд не вважав цей підхід автоматично несправедливим. Навіть якщо Уряд не навів жодної «законної мети», яку могло переслідувати обмеження права заявників на доступ до суду, ЄСПЛ погодився, що загалом воно переслідувало забезпечення правової визначеності.

Проте у цій справі ситуація заявників мала особливості, які вимагали більш виваженого підходу. Хоча батько заявників не подав позов до суду з метою отримання компенсації за смерть свого сина в дорожньо-транспортній пригоді, він подав відповідну заяву до Гарантійного фонду і помер до її відхилення. Заявники стверджували, що в межах національного провадження позасудове звернення батька було достатнім для надання їм права продовжити процес, враховуючи, що він чітко продемонстрував своє бажання отримати компенсацію єдиним способом, дозволеним чинним на той час законодавством.

Через кілька років – 13 травня 2022 року – Верховний касаційний суд у іншій справі підтримав подібну позицію, постановивши, що спадкоємці особи, яка перебувала в аналогічному становищі, як і батько заявників, мали право порушити судову справу від її імені. Це було пов'язано з тим, що потерпіла особа, хоча й не порушувала судової справи самостійно, але повідомила про своє рішення вимагати компенсацію за моральну шкоду, і після того, як вона заявила про своє право на компенсацію, це право могло бути успадковане та реалізоване її спадкоємцями.

ЄСПЛ вважав підхід, який застосував Верховний касаційний суд у рішенні від 13 травня 2022 року, обґрунтованим і адекватним. Такий підхід належним чином враховує той факт, що особа, яка має право вимагати компенсації за моральну шкоду, вже висловила своє бажання отримати її, звернувшись із відповідним проханням до страховика або Гарантійного фонду. У справі батька заявників цей позасудовий етап був фактично обов'язковим, оскільки йому було повідомлено, що

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом

компенсацію має виплатити Гарантійний фонд. Він міг звернутися до суду лише після завершення цього обов'язкового початкового етапу та у разі, якщо Фонд не надав задовільної відповіді на його запит про компенсацію.

Таким чином, ЄСПЛ погодився з висновком Верховного касаційного суду про те, що позасудова заява, яка була зроблена в явній формі та з кількісним визначенням, може розглядатися як еквівалент подання судового позову з метою отримання компенсації за моральну шкоду, оскільки це впливало на право спадкоємців на підтримку такої заяви. Що стосується справи заявників ЄСПЛ не вважав, що позов, який вони подали до суду 3 травня 2012 року, був новим позовом, який вони самі вирішили подати; це було скоріше продовженням позову та процедури компенсації, вже розпочатої їхнім батьком.

Посилаючись на рішення Верховного касаційного суду від 13 травня 2022 року ЄСПЛ вказав, що не вважав це рішення «переглядом» національної судової практики, як стверджував Уряд. ЄСПЛ зазначив, що до того моменту ситуація не була достатньо висвітлена в судовій практиці національних судів, і що Верховний касаційний суд взяв на себе зобов'язання роз'яснити застосовні стандарти.

Уряд також стверджував, що батько заявників вчинив неналежним чином, бо не звернувся до Фонду відразу після того, як з'ясувалося, що водій не був застрахований, і не подав позов безпосередньо до страховика. ЄСПЛ не вважав його дії нерозумними або неналежними, оскільки він вжив усіх необхідних заходів для отримання компенсації, як це передбачено національним законодавством та помер невдовзі після цього.

Виходячи з цього ЄСПЛ визнав, що обмеження права заявників на доступ до суду – рішення національних судів, що заявники не можуть продовжувати розгляд позову про відшкодування моральної шкоди від імені свого покійного батька, незважаючи на те, що він достатньо продемонстрував своє бажання отримати таке відшкодування, не було пропорційним жодній законній меті.

ЄСПЛ дійшов до висновку, що обмеження права заявників на доступ до суду порушувало пункт 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 01 липня 2025 року й набуло статусу остаточного 01 жовтня 2025 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом